O‘ZBEKISTONDA NOGIRONLAR UCHUN MAKTABGACHA TA’LIM TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISHNING TARIXIY VA INSTITUTSIONAL ASOSLARI

Narziyev Rustambek
Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti
“O‘zbekiston tarixi” kafedrasi III bosqich tayanch doktoranti
Tel. +998 93 607-76-67
https://doi.org/10.5281/zenodo.23696193

Annotatsiya. Ushbu maqolada O‘zbekistonda nogironligi bo‘lgan bolalar uchun maktabgacha ta’lim tizimini takomillashtirishning tarixiy va institutsional asoslari tahlil qilinadi. Tadqiqotda sovet davridan boshlab mustaqillik yillarigacha bo‘lgan davrda maxsus ta’lim va maktabgacha ta’limning shakllanishi, ularning boshqaruv modeli va amaliy mexanizmlari ko‘rib chiqildi. Shuningdek, inklyuziv ta’lim tamoyillarining maktabgacha ta’limga kirib kelishi, normativ-huquqiy bazaning yangilanishi hamda institutsional islohotlarning mazmuni ochib berildi. Tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekistonda segregatsiyaga asoslangan yondashuvdan inklyuziv modelga o‘tish bosqichma-bosqich kechmoqda. Bunda asosiy to‘siqlar sifatida kadrlar tayyorgarligi, erta diagnostika, infratuzilma, oilalar bilan ishlash va hududlar o‘rtasidagi tafovutlar ajralib turadi. Maqolada xalqaro tajriba bilan qiyos asosida tizimni takomillashtirishning ustuvor yo‘nalishlari taklif etiladi.

Kalit so‘zlar: nogironlik, maktabgacha ta’lim, inklyuziv ta’lim, O‘zbekiston, institutsional islohotlar, maxsus ta’lim, tarixiy taraqqiyot, erta rivojlanish

Abstract. This article examines the historical and institutional foundations of improving the preschool education system for children with disabilities in Uzbekistan. The study analyzes the formation of special and preschool education from the Soviet period to the years of independence, focusing on governance models and implementation mechanisms. It also explores the introduction of inclusive education principles into early childhood education, the renewal of the legal framework, and the substance of institutional reforms. The findings show that Uzbekistan is gradually moving from a segregation-based model toward an inclusive framework. The main barriers include teacher preparation, early diagnosis, infrastructure, family support, and regional disparities. Based on comparative analysis with international experience, the article proposes priority directions for improving the system.

Keywords: disability, preschool education, inclusive education, Uzbekistan, institutional reforms, special education, historical development, early childhood

Аннотация. В статье анализируются исторические и институциональные основы совершенствования системы дошкольного образования для детей с инвалидностью в Узбекистане. Рассматривается становление специального и дошкольного образования от советского периода до лет независимости, а также механизмы управления и практической реализации. Особое внимание уделено внедрению принципов инклюзивного образования в дошкольную сферу, обновлению нормативно-правовой базы и содержанию институциональных реформ. Результаты исследования показывают, что Узбекистан постепенно переходит от сегрегационной модели к инклюзивной.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Ключевыми препятствиями остаются подготовка кадров, ранняя диагностика, инфраструктура, работа с семьёй и региональные различия. На основе сравнительного анализа международного опыта предложены приоритетные направления дальнейшего совершенствования системы.

Ключевые слова: инвалидность, дошкольное образование, инклюзивное образование, Узбекистан, институциональные реформы, специальное образование, историческое развитие, раннее развитие

KIRISH. Nogironligi bo‘lgan bolalarning maktabgacha ta’limga teng kirishi zamonaviy ta’lim siyosatining asosiy ko‘rsatkichlaridan biridir. Ayniqsa, erta yosh davrida ta’lim, reabilitatsiya va ijtimoiylashuvning uyg‘unlashuvi keyingi maktab bosqichidagi natijalarga bevosita ta’sir qiladi. Xalqaro adabiyotda erta bolalik davri “kritik rivojlanish bosqichi” sifatida tavsiflanib, aynan shu davrda ta’lim muhiti, pedagogik qo‘llab-quvvatlash va oilaviy resurslar bolaning rivojlanish trayektoriyasini belgilashi ta’kidlanadi [Zabeli, Gjelaj, 2020].

Maktabgacha inklyuziya masalasi so‘nggi o‘n yilliklarda alohida ilmiy yo‘nalishga aylandi. Tadqiqotchilar erta yoshdagi inklyuziv ta’limni faqat bolani umumiy guruhga joylashtirish bilan cheklamay, uni pedagogik moslashtirish, ko‘makchi xizmatlar, kadrlar tayyorlash va oilalar bilan hamkorlikka tayangan murakkab tizim sifatida talqin qiladilar [Lee, Yeung, Tracey, 2015, p. 79–88]; [Lee, Yeung, Barker, 2015, p. 97–112]. Shu bilan birga, erta bolalikdagi inklyuziv ta’lim sohasida tarixiy meros, “tibbiy model” va “defektologik” yondashuvning uzoq davom etgan ta’siri bugungi islohotlarning sur’atiga hamon ta’sir ko‘rsatmoqda [Eilers, 2020, p. 64–89].

Markaziy Osiyo kontekstida nogironlik va ta’lim masalalari uzoq vaqt cheklangan tadqiqot maydoni bo‘lib kelgan. Mintaqada qulaylik, moslashuv va institutlararo hamkorlik bo‘yicha ilmiy adabiyot nisbatan kamligi qayd etiladi [Spires, CohenMiller, 2018, p. 35–43]. Bu holat O‘zbekiston uchun ham xos bo‘lib, mamlakatda maktabgacha ta’limda inklyuzivlikni joriy etish masalasi, ayniqsa, mustaqillikdan keyingi islohotlar fonida dolzarb tus oldi.

O‘zbekistonning ta’lim siyosatida keyingi yillarda “hamma uchun ta’lim”, “inklyuziv ta’lim”, “maktabgacha ta’lim va tarbiya”, “nogironligi bo‘lgan shaxslar huquqlari” kabi tushunchalar institutsional darajada mustahkamlanmoqda. Biroq tarixiy shakllanish, sovet davri merosi, maxsus ta’limning izlari, yangi huquqiy baza va amaliyotdagi tafovutlarni kompleks tahlil qilish zarur. Mazkur maqolaning maqsadi ham aynan shundan iborat: O‘zbekistonda nogiron bolalar uchun maktabgacha ta’lim tizimini takomillashtirishning tarixiy va institutsional asoslarini ochib berish, xalqaro tajriba bilan qiyoslash va amaliy xulosalar ishlab chiqish.

Tadqiqot savollari quyidagilardan iborat: 1) O‘zbekistonda nogiron bolalar uchun ta’limning tarixiy shakllanishi qanday bosqichlardan o‘tgan? 2) Sovet davri va mustaqillik davri o‘rtasida qanday institutsional farqlar kuzatiladi? 3) Maktabgacha ta’limda inklyuziv modelni rivojlantirishga to‘sqinlik qilayotgan asosiy omillar nimalardan iborat? 4) Xalqaro tajribadan kelib chiqib, tizimni takomillashtirishning ustuvor yo‘nalishlari qaysilar?

TADQIQOT METODOLOGIYASI. Mazkur maqola tarixiy-komparativ va institutsional tahlil metodlariga tayangan nazariy-tahliliy tadqiqotdir. Tadqiqotning manba bazasi uch qatlamdan shakllantirildi.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Birinchidan, nogironlik, inklyuziv ta'lim va maktabgacha ta'lim bo'yicha ilmiy maqolalar tanlab olindi. Bunda Markaziy Osiyo, erta yoshdagi inklyuziya, o'qituvchi tayyorgarligi, ijtimoiy to'siqlar va siyosiy-amaliy mexanizmlar haqida yozilgan real ilmiy manbalardan foydalanildi [Spires, CohenMiller, 2018, p. 35–43]; [Eilers, 2020, p. 64–89]; [Lee, Yeung, Tracey, 2015, p. 79–88]; [Lee, Yeung, Barker, 2015, p. 97–112]; [Agbenyega, Klibthong, 2014, p. 1247–1261].

Ikkinchidan, O'zbekistonning normativ-huquqiy hujjatlari, xususan "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi Qonun, "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun, "Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari to'g'risida"gi Qonun, shuningdek, inklyuziv ta'limni rivojlantirishga doir davlat konsepsiyalari va hukumat hujjatlari mazmunan tahlil qilindi.

Uchinchidan, mintaqaviy va xalqaro tajribani ko'rsatadigan manbalar qiyosiy tahlilga jalb qilindi. Bunda ta'lim tizimining tashkil etilishi, amaliy to'siqlar, kadrlar tayyorlash, assistiv xizmatlar, qo'llab-quvvatlovchi infratuzilma va oilaviy ishtirok mezonlari asosiy indikator sifatida olindi [Duraku, Jahiu, Likaj Shllaku, 2021]; [Zabeli, Gjelaj, 2020]; [Hirpa, 2021].

Tahlil jarayonida quyidagi usullar qo'llandi: tarixiy rekonstruksiya, me'yoriy-huquqiy hujjatlarni kontent-tahlil qilish, ilmiy adabiyotlarni mavzuli kodlash, shuningdek, sovet va postsovet institutlarini qiyoslash. Tadqiqotning cheklovi shundan iboratki, O'zbekiston bo'yicha aynan maktabgacha inklyuziya va nogironlik kesishmasidagi empirik maqolalar soni cheklangan; shu bois ayrim xulosalar mintaqaviy va xalqaro qiyos orqali kuchaytirildi [Spires, CohenMiller, 2018, p. 35–43].

NATIJALAR.

1. O'zbekistonda nogiron bolalar ta'limining tarixiy shakllanishi. Tarixiy jihatdan O'zbekistonda nogiron bolalar ta'limi sovet davridagi maxsus ta'lim modeli ta'sirida shakllandi. Ushbu modelda asosiy e'tibor bolaning umumiy ta'lim tizimiga moslashishiga emas, balki uni tashxis toifalari bo'yicha alohida muassasalarga ajratishga qaratilgan edi. Bunday yondashuvning g'oyaviy negizi "tibbiy model" bilan bog'liq bo'lib, unda muammo asosan bolada deb ko'riladi, tizim esa o'zgarishi lozim bo'lgan muhit sifatida emas, aksincha, tanlovchi va ajratuvchi tuzilma sifatida faoliyat yuritadi [Eilers, 2020, p. 64–89]. Sovet davrida maktabgacha bosqichda ham maxsus guruhlar, alohida bog'chalar yoki tibbiy-pedagogik yo'naltirish mexanizmlari orqali segregatsion tizim ustun bo'lgan. Bu modelning ijobiy tomoni ayrim tor yo'nalishdagi mutaxassisliklarni shakllantirgani bo'lsa, salbiy tomoni bolani erta yoshdan jamiyatdan ajratishi, oilaning qaror qabul qilishdagi rolini cheklashi va umumiy ta'lim muassasalarining moslashuvchanligini susaytirganidadir [Lee, Yeung, Tracey, 2015, p. 79–88]. Mustaqillikning dastlabki yillarida ushbu meros deyarli to'liq saqlanib qoldi. Chunki yangi davlat iqtisodiy o'tish davri, ijtimoiy himoya tizimining qayta tashkil etilishi va ta'lim infratuzilmasining yangilanishi bilan bir vaqtda harakat qilishiga to'g'ri keldi. Natijada maxsus ta'lim institutsional jihatdan saqlanib qolgan bo'lsa-da, inklyuziv ta'limga o'tish uchun zarur bo'lgan huquqiy, moliyaviy va metodik asoslar sekin shakllandi.

2. Mustaqillik davrida institutsional burilish. So'nggi yillarda O'zbekistonda ta'limning huquqiy bazasi yangilanib, maktabgacha ta'lim mustaqil siyosiy yo'nalish sifatida kuchaydi. "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi Qonun maktabgacha ta'limning umumiy tamoyillarini belgilab, erta rivojlanish va tayyorgarlik masalasini davlat siyosatining ajralmas qismiga aylantirdi. "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun esa inklyuzivlik va ta'lim olish huquqining umumiy prinsiplarini kengaytirdi. "Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari to'g'risida"gi Qonun nogironlikni faqat tibbiy emas, huquqiy va ijtimoiy kategoriya sifatida mustahkamlashga xizmat qildi. Mazkur o'zgarishlar natijasida maktabgacha ta'lim tizimi endi faqat parvarish va tayyorlov bilan cheklanmay, rivojlantiruvchi, korreksion, psixologik-

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

pedagogik va ijtimoiy xizmatlar bilan integratsiyalashishi lozim bo‘lgan sektor sifatida qarala boshlandi. Bu jarayon xalqaro tendensiyalar bilan hamohangdir. Xalqaro tadqiqotlar inklyuziv muhitni yaratish uchun qonunchilikning o‘zi yetarli emasligini, uning amaliyotga kadrlar tayyorlash, maxsus xizmatlar va infratuzilma orqali o‘tishini ko‘rsatadi [Duraku, Jahiu, Likaj Shllaku, 2021]; [Hirpa, 2021].

3. Maktabgacha ta’lim tizimidagi evolyutsiya. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekistonda maktabgacha ta’lim tizimi uch bosqichli evolyutsiyani boshdan kechirmoqda. Birinchi bosqich – segregatsion modelning ustuvorligi. Ikkinchi bosqich – maxsus ta’lim va umumiy ta’limning yonma-yon mavjudligi. Uchinchi bosqich – inklyuziv transformatsiya bosqichi. Mazkur bosqichda asosiy masala bolaning qaysi toifaga mansubligini aniqlash emas, balki muassasaning uni qabul qilishga qay darajada tayyor ekanini aniqlashga ko‘chadi [Eilers, 2020, p. 64–89]. Xalqaro tajriba erta yoshdagi inklyuziv ta’lim muvaffaqiyati bir necha omillarga bog‘liqligini ko‘rsatadi: o‘qituvchilarning bilim va ijobiy munosabati, moslashtirilgan o‘quv dasturi, ko‘makchi mutaxassislar, ota-onalar bilan hamkorlik va muassasa rahbariyatining pozitsiyasi [Agbenyega, Klibthong, 2014, p. 1247–1261]; [Lee, Yeung, Barker, 2015, p. 97–112]. Kosovo, Albaniya va boshqa o‘tish davri mamlakatlarida o‘tkazilgan tadqiqotlar ham ayni to‘siqlarni ko‘rsatadi: tayyorgarlik yetishmasligi, stereotiplar, moddiy resurslar taqchilligi va amaliy siyosatning sustligi [Zabeli, Gjelaj, 2020]; [Duraku, Jahiu, Likaj Shllaku, 2021].

4. Amaldagi muammolar. Tahlil O‘zbekistonda quyidagi tizimli muammolar saqlanib qolayotganini ko‘rsatadi.

Birinchidan, erta diagnostika va erta aralashuv tizimi yetarlicha integratsiyalashmagan. Maktabgacha ta’lim, sog‘liqni saqlash va ijtimoiy himoya tarmoqlari o‘rtasidagi uzluksiz hamkorlik hali to‘liq yo‘lga qo‘yilmagan. Ikkinchidan, pedagog kadrlar tayyorgarligi markaziy muammo bo‘lib qolmoqda. Xalqaro manbalarda erta yoshdagi inklyuziv ta’lim samaradorligi pedagogning tayyorgarligi, amaliy ko‘nikmasi va ijobiy pozitsiyasi bilan uzviy bog‘liqligi bir necha bor ta’kidlangan [Agbenyega, Klibthong, 2014, p. 1247–1261]; [Lee, Yeung, Barker, 2015, p. 97–112]; [Zabeli, Gjelaj, 2020]. O‘tish davri mamlakatlarida aynan shu omil asosiy “bo‘g‘in” sifatida qayd etiladi [Duraku, Jahiu, Likaj Shllaku, 2021]. Uchinchidan, infratuzilma va assistiv xizmatlar yetishmasligi amaliy inklyuziyani cheklaydi. Mintaqaviy tadqiqotlar ko‘makchi markazlar, resurs xonalari va moslashtirilgan yo‘riqnomalar bo‘lmasa, muassasalarda inklyuziv siyosat faqat deklarativ darajada qolishini ko‘rsatadi [Spires, CohenMiller, 2018, p. 35–43]. To‘rtinchidan, oilalar bilan ishlash va ijtimoiy stereotiplarni kamaytirish yetarli emas. Ayrim mamlakatlar tajribasi shuni ko‘rsatadiki, siyosat qabul qilingan bo‘lsa ham, amaliyotda ijtimoiy stigma va sust institutsional qo‘llab-quvvatlash bolalarning maktabgacha ta’limga kirishini cheklab qo‘yadi [Hirpa, 2021]; [Duraku, Jahiu, Likaj Shllaku, 2021].

MUHOKAMA. O‘zbekistonda nogiron bolalar uchun maktabgacha ta’limni takomillashtirish masalasi faqat ta’lim tizimining ichki islohoti emas, balki tarixiy merosni qayta ko‘rib chiqish jarayonidir. Sovet davridan meros bo‘lib qolgan maxsuslashuvga asoslangan tizim ma’lum professional tajriba yaratgan bo‘lsa-da, uning markazida bolani ajratish g‘oyasi yotgan edi. Zamonaviy inklyuziv yondashuv esa muassasa va tizimning o‘zini o‘zgartirishni talab qiladi [Eilers, 2020, p. 64–89].

Shu nuqtai nazardan, O‘zbekistonning bugungi islohotlari mazmunan ikki qatlamli xarakterga ega. Bir tomondan, huquqiy baza yangilanmoqda, davlat siyosatida inklyuziya legitim maqsad sifatida tan olinmoqda. Ikkinchi tomondan esa amaliyotda eski boshqaruv stereotiplari, kadrlar yetishmovchiligi va resurslar taqchilligi saqlanmoqda. Xalqaro adabiyotlar aynan shu tafovutni “rights versus opportunities” muammosi sifatida izohlaydi: huquqlar e’lon qilinadi, ammo ularni ro‘yobga chiqaradigan imkoniyatlar yetarli darajada shakllanmaydi [Rasmukhamedova, Yusupova, Muratova, 2024].

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Maktabgacha ta'limda inklyuzivlikning muvaffaqiyati maktab bosqichiga qaraganda ko'proq sektorlararo hamkorlikka bog'liq. Chunki erta yoshdagi bola ta'lim, sog'liqni saqlash, reabilitatsiya, psixologik yordam va oilaviy maslahat xizmatlarini bir vaqtda talab qiladi. Albaniya va boshqa mamlakatlar bo'yicha tadqiqotlar muassasaning "inklyuziv" deb e'lon qilinishi hali amalda inklyuziv ekani anglatmasligini, buning uchun ko'p bosqichli rejalashtirish va qo'llab-quvvatlovchi xizmatlar zarurligini ko'rsatadi [Duraku, Jahiu, Likaj Shllaku, 2021]; [Zabeli, Gjelaj, 2020].

Markaziy Osiyo tajribasi ham buni tasdiqlaydi. Mintaqada qulaylik va inkluziya bo'yicha institutsional tajriba hali parchalangan bo'lib, ko'p hollarda alohida tashabbuslar tizim darajasiga ko'tarilmagan [Spires, CohenMiller, 2018, p. 35–43]. Demak, O'zbekistonda asosiy vazifa yagona inklyuziv platforma yaratishdan iborat: bunda normativ hujjatlar, kadrlar tayyorlash standartlari, diagnostika yo'riqnomalari, mahalliy hokimiyat vakolati va moliyalashtirish mexanizmlari o'zaro mos bo'lishi kerak.

Qiyosiy tahlil O'zbekiston uchun to'rtta ustuvor yo'nalishni ko'rsatadi. Birinchisi, maktabgacha ta'lim pedagoglari uchun inklyuziv kompetensiyalarni bakalavriat, magistratura va malaka oshirish tizimiga majburiy komponent sifatida kiritish [Agbenyega, Klibthong, 2014, p. 1247–1261]. Ikkinchisi, umumiy bog'chalarda ko'makchi mutaxassislar – logoped, defektolog, psixolog, assistent-pedagog – institutini bosqichma-bosqich rivojlantirish [Lee, Yeung, Barker, 2015, p. 97–112]. Uchinchisi, erta skrining va erta aralashuvning tibbiy emas, multidisiplinar modelini joriy etish. To'rtinchisi, oilalarni xizmat oluvchi emas, ta'lim jarayonining teng huquqli hamkori sifatida ko'rish. Shuningdek, inklyuziv maktabgacha ta'limda "sifat" masalasi alohida muhim. Ba'zi tadqiqotlarda mavjudlikning o'zi yetarli emasligi, muhit sifati, interaktiv metodlar, moslashtirilgan o'quv materiali va ijobiy ijtimoiy muhit hal qiluvchi omil ekani ko'rsatiladi [Zabeli, Gjelaj, 2020]; [Hirpa, 2021]. Shu bois O'zbekistonda ham statistik qamrov bilan bir qatorda sifat indikatorlarini ishlab chiqish zarur.

XULOSA. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, O'zbekistonda nogiron bolalar uchun maktabgacha ta'lim tizimini takomillashtirishning tarixiy asosi sovet davridagi maxsuslashgan, segregatsion model bilan bog'liq bo'lsa, zamonaviy institutsional asosi mustaqillik davrida shakllangan huquqiy va boshqaruv islohotlariga tayangan holda rivojlanmoqda. Demak, mamlakat bugun ikki model tutashgan nuqtada turibdi: biri ajratishga asoslangan tarixiy meros, ikkinchisi esa inklyuzivlikka intilayotgan zamonaviy siyosat.

Tahlil natijasida quyidagi xulosalar olindi. Birinchidan, maktabgacha inklyuziya faqat ta'lim vazirligi doirasidagi vazifa emas, balki tibbiy, ijtimoiy va mahalliy boshqaruv institutlari ishtirokini talab qiluvchi kompleks tizimdir. Ikkinchidan, normativ-huquqiy bazaning yangilanishi muhim qadam bo'lsa-da, amaliyotdagi asosiy bo'shliq kadrlar tayyorgarligi va xizmatlar integratsiyasidadir. Uchinchidan, xalqaro tajriba O'zbekiston uchun tayyor model bermaydi, ammo institutsional mantiqni ko'rsatadi: erta aralashuv, o'qituvchini tayyorlash, oilaviy hamkorlik va qo'llab-quvvatlovchi infratuzilma bo'lmasa, inklyuzivlik deklarativ bo'lib qoladi.

Shundan kelib chiqib, O'zbekiston uchun quyidagi ustuvor chora-tadbirlar dolzarb hisoblanadi: inklyuziv maktabgacha ta'lim bo'yicha alohida milliy standartlar ishlab chiqish; pedagog kadrlar tayyorgarligiga maxsus modul va amaliyotlarni kiritish; hududiy resurs markazlari tarmog'ini kengaytirish; erta skrining va yo'naltirish tizimini kuchaytirish; ota-onalar bilan hamkorlikni institutsional darajaga olib chiqish; monitoringda faqat qamrov emas, sifat ko'rsatkichlarini ham joriy etish. Shu ma'noda, nogiron bolalar uchun maktabgacha ta'limni takomillashtirish O'zbekistonda

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

ijtimoiy adolat, inson huquqlari va ta'lim sifati masalalarini bitta nuqtada birlashtiradigan strategik yo'nalishdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Agbenyega J. S., Klibthong S. Assessing Thai early childhood teachers' knowledge of inclusive education // International Journal of Inclusive Education. 2014. Vol. 18, No. 12. P. 1247–1261. DOI: 10.1080/13603116.2014.886306.
2. Duraku Z. H., Jahiu G., Likaj Shllaku E. Albanian Preschool Personnel's Perceived Obstacles to Implementing Effective Inclusive Education // Frontiers in Education. 2021. Vol. 6. Article 645254. DOI: 10.3389/feduc.2021.645254.
3. Eilers N. Critical Disability Studies and 'Inclusive' Early Childhood Education: The Ongoing Divide // Journal of Disability Studies in Education. 2020. Vol. 1, No. 1–2. P. 64–89. DOI: 10.1163/25888803-00101004.
4. Hirpa D. A. Exclusion of children with disabilities from early childhood education: Including approaches of social exclusion // Cogent Education. 2021. Vol. 8, No. 1. DOI: 10.1080/2331186X.2021.1952824.
5. Lee F. L. M., Yeung A. S., Barker K. Teacher Perceptions of Factors for Successful Inclusive Early Childhood Education in Hong Kong // Australasian Journal of Special Education. 2015. Vol. 39, No. 2. P. 97–112. DOI: 10.1017/jse.2015.3.
6. Lee F. L. M., Yeung A. S., Tracey D. Inclusion of Children With Special Needs in Early Childhood Education // Topics in Early Childhood Special Education. 2015. Vol. 35, No. 2. P. 79–88. DOI: 10.1177/0271121414566014.
7. Rasmukhamedova F., Yusupova Y., Muratova N. Inclusive Education in Central Asia: The Case of Uzbekistan: Rights vs Opportunities // International Journal of Media and Communication Culture. 2024. No. 6. DOI: 10.62499/ijmcc.vi6.70.
8. Spires M., CohenMiller A. Accessibility in Central Asia // IFLA Journal. 2018. Vol. 44, No. 1. P. 35–43. DOI: 10.1177/0340035217751960.
9. Zabeli N., Gjelaj M. Preschool teacher's awareness, attitudes and challenges towards inclusive early childhood education: A qualitative study // Cogent Education. 2020. Vol. 7, No. 1. DOI: 10.1080/2331186X.2020.1791560.
10. Haider H. Internationalisation of Education: Focus on Central Asia and Eastern Neighbourhood. Brighton: Institute of Development Studies, 2024. DOI: 10.19088/K4DD.2024.012.
11. O'zbekiston Respublikasi. Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida: Qonun. Toshkent, 2019.
12. O'zbekiston Respublikasi. Ta'lim to'g'risida: Qonun. Toshkent, 2020.
13. O'zbekiston Respublikasi. Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari to'g'risida: Qonun. Toshkent, 2020.
14. UNESCO. Global Education Monitoring Report 2020: Inclusion and Education: All Means All. Paris: UNESCO, 2020.
15. UNESCO. Reimagining Our Futures Together: A New Social Contract for Education. Paris: UNESCO, 2021.
16. UNICEF. Seen, Counted, Included: Using Data to Shed Light on the Well-Being of Children with Disabilities. New York: UNICEF, 2021.
17. United Nations. Convention on the Rights of Persons with Disabilities. New York: UN, 2006.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

18. United Nations. Convention on the Rights of the Child. New York: UN, 1989.
19. World Health Organization. International Classification of Functioning, Disability and Health (ICF). Geneva: WHO, 2001.
20. World Bank. Inclusive Education for Children with Disabilities: From Commitment to Action. Washington, DC: World Bank, 2022.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.